1. Організація навчання з питань охорони праці

Навчання з питань охорони праці — навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт.

У ст. 18 Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. № 2695-XII (*далі* — Закон № 2695) мовиться про те, що працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити за рахунок роботодавця інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії.

Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, мають щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Перелік робіт з підвищеною небезпекою затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

Посадові особи, діяльність яких пов’язана з організацією безпечного ведення робіт, під час прийняття на роботу і періодично, один раз на три роки, проходять навчання, а також перевірку знань з питань охорони праці за участю профспілок.

Порядок проведення навчання та перевірки знань посадових осіб з питань охорони праці визначається типовим положенням, що затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

Не допускаються до роботи працівники, у тому числі посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з охорони праці.

У разі виявлення у працівників, у тому числі посадових осіб, незадовільних знань з питань охорони праці, вони зобов’язані у місячний строк пройти повторне навчання і перевірку знань.

Вивчення основ охорони праці, а також підготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів з охорони праці з урахуванням особливостей виробництва відповідних об’єктів економіки забезпечуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти та науки в усіх навчальних закладах за програмами, погодженими із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

2. Організація комісії з навчання та перевірки знань з питань охорони праці

Якщо чисельність електротехнічного та електротехнологічного персоналу на підприємстві достатня для створення комісії з навчання та перевірки знань, то вона формується на підставі розпорядчого документа керівника підприємства з дотриманням вимог пунктів 3.9–3.10 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, а саме: перевірка знань працівників з питань охорони праці на підприємстві здійснюється комісією з перевірки знань з питань охорони праці (*далі* — комісія) підприємства, склад якої затверджується наказом (розпорядженням) роботодавця. Головою комісії призначається керівник підприємства або його заступник, до службових обов’язків яких входить організація роботи з охорони праці, а за потреби створення комісій в окремих структурних підрозділах їх очолюють керівник відповідного підрозділу чи його заступник. До складу комісії підприємства входять спеціалісти служби охорони праці, представники юридичної, виробничих, технічних служб, представник профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці. До складу комісії підприємства можуть залучатися страхові експерти з охорони праці відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України (*далі* — Фонд) та викладачі охорони праці, які проводили навчання.

Якщо формується одна комісія з перевірки знань з охорони праці, пожежної безпеки та технічної експлуатації, до складу комісії повинен входити керівник електротехнічної служби або особа, відповідальна за електрогосподарство.

Зазначена комісія вважається правочинною на підприємстві, якщо до її складу входять не менше трьох осіб. Усі члени комісії у порядку, установленому Типовим положенням про навчання та перевірку знань, повинні пройти навчання та перевірку знань з питань охорони праці у комісіях спеціалізованих закладів. Створена таким чином комісія на підприємстві також має таку назву, як головна комісія по перевірці знань з питань охорони праці, пожежної безпеки та технології робіт.

У разі коли потрібно, керівник підприємства розпорядчим документом може також створювати комісії в окремих структурних підрозділах. Голова і члени таких комісій мають проходити перевірку знань в центральній комісії підприємства. Якщо чисельність електротехнічного та електротехнологічного персоналу

на підприємстві недостатня для формування комісії з питань перевірки знань, керівник підприємства укладає договір зі спеціалізованим навчальним закладом щодо проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці, пожежної безпеки та технології робіт в комісії, сформованій спеціалізованим навчальним закладом, а навчання проходить за програмами, розробленими цим же закладом.

Відповідно до п. 3.4 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці навчання з питань охорони праці в частині організації навчального процесу (матеріально-технічне забезпечення, формування навчальних груп, розробка навчально-тематичних планів і програм, форм навчальної документації та порядок їх ведення тощо) здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства.

Тобто комісії по перевірці знань з питань охорони праці, пожежної безпеки та технології робіт формують програми та навчальні плани проведення навчання з питань охорони праці, пожежної безпеки та технології робіт.

При формуванні навчальних програм і навчальних планів слід враховувати вимоги п. 2.3 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, а саме тривалість вивчення питань, що стосуються виключно охорони праці, при первинному навчанні на посаді (професії) має становити **не менше 30 годин**. Під час перепідготовки та підвищення кваліфікації — **не менше 15 годин**.

Під час професійної підготовки працівників для ви конання робіт, які не належать до переліку робіт з підвищеною небезпекою, питання охорони праці вивчається в обсязі **не менше 10 годин**, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації — **не менше 8 годин**.

Програма навчання з питань охорони праці має передбачати для вивчення працівниками ті нормативно-правові акти з охорони праці, додержання яких входить до їхніх функціональних обов’язків (зазначені в їхній посадовій або робочій інструкції). Коли працівник суміщає обов’язки, передбачені іншою робочою або посадовою інструкцією, то програма підготовки та навчальний план повинні передбачати вивчення і тих нормативно-правових актів з охорони праці, які передбачені посадовою, робочою інструкцією, за якою виконується суміщення. Обсяг годин предмета, відведених на вивчення питань охорони праці, не може зменшуватися під час розробки робочих навчальних планів і програм. Викладені вище вимоги є загальними для всіх підприємств, зокрема і тих, що експлуатують електроустановки (мають електрогосподарство).

3. Організація спеціального навчання

Спеціальне навчання — це щорічне вивчення працівниками, які залучаються до виконання робіт підвищеної небезпеки або там, де є потреба в професійному доборі, вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Спеціальне навчання з питань охорони праці може проводитись як безпосередньо на підприємстві, так і навчальним центром.

Спеціальну підготовку (навчання) проходять працівники споживача, які забезпечують виробничі процеси на об’єктах електроенергетики. Перелік таких працівників визначається кожним споживачем згідно з вимогами Положення про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об’єктів електроенергетики.

Це навчання працівників здійснюється за індивідуальними програмами з урахуванням освіти, відповідної кваліфікації та попереднього досвіду роботи працівника на об’єктах електроенергетики.

У разі здійснення професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безпосередньо на підприємстві спеціальне навчання з питань охорони праці є складовою зазначеної професійної підготовки.

Спеціальне навчання з питань охорони праці проводиться роботодавцем на підприємстві за навчальними планами та програмами, які розробляються з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов’язків працівників і затверджуються наказом (розпорядженням) роботодавця.

Перевірка знань з питань охорони праці після проведення спеціального навчання здійснюється:
• комісією підприємства (якщо навчання проводилось безпосередньо на підприємстві);
• комісією відповідного територіального органу Держпраці за участю відповідних профспілок (якщо навчання проводилось у навчальному центрі). До складу комісії можуть залучатися особи, які пройшли навчання та перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці. У разі неможливості створити комісію з перевірки знань з питань охорони праці на підприємстві, яке входить в об’єднання підприємств, перевірка знань здійснюється комісією іншого підприємства — учасника об’єднання.

Важливо!
При складанні програм та планів навчання електротехнічного та електротехнологічного персоналу, окрім вищевикладених вимог, що стосуються тривалості навчання виключно з питань охорони праці, слід враховувати також вимоги щодо тривалості спеціального навчання відповідно до п. 3.6 Положення про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики, зокрема **тривалість спеціальної підготовки**, яка має бути не менше:
• для диспетчерів, начальників змін і машиністів енергоблоків, блочних щитів, котлів, турбін — **300 год.**;
• для інших оперативних працівників — **200 год.**;
• для оперативно-виробничих працівників — **150 год.**;
• для решти працівників — **100 год.**

Отже, при підготовці оперативно-виробничих працівників загальна тривалість навчання має становити не менше **150 год.**, куди входять **30 год.**, присвячених вивченню нормативно-правових актів з охорони праці (при первинному навчанні), стажування (наприклад, 3 робочі зміни 3 8 = 24 год.), дублювання (6 робочих змін, 6 8 = 48 год.). Таким чином, ми отримаємо розрахунок тривалості навчання для програми: **30 год.** (охорона праці) + **48 год.** (спеціальне навчання з технології робіт і пожежної безпеки та за нормативно-правовими актами з охорони праці (НПАОП, що діють в галузі)) + **48 год.** (дублювання, куди входять протиаварійні і протипожежні тренування) + **24 год.** (стажування) = **150 год.** При цьому після закінчення стажування та перевірки знань виробничі працівники допускаються до самостійної роботи, а оперативні — до дублювання. Також програма навчання має бути поділена на розділи із зазначенням кількості годин для вивчення кожного розділу та відповідальної особи, яка проводитиме навчання. Програми навчання затверджуються керівником підприємства, а для електротехнічного, електротехнологічного персоналу — головним інженером (технічним директором).

Розроблені програми навчання з охорони праці, пожежної безпеки, спеціального навчання погоджуються з ТУ Держпраці, а навчання з технології робіт — ще й з Держенергоінспекцією.

Відповідно до п. 5.1 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, керівники, заступники керівників, головні спеціалісти, керівники основних виробничих та технічних служб підприємств, установ й організацій, об'єднань підприємств (сюди ж належать й інженери з охорони праці) незалежно від форм власності та характеру виробничої діяльності, які безпосередньо пов'язані з організацією безпечного ведення робіт перед допуском до самостійної роботи, а в подальшому періодично раз на три роки повинні проходити навчання з охорони праці. Це навчання проводиться в розрізі загальних питань охорони праці. У разі якщо на підприємстві є електрогосподарство, то разом із навчанням з охорони праці проводиться і спеціальне навчання, що полягає у вивченні НПАОП 40.1-1.21-98 та Правил № 258 з метою отримання або підтвердження відповідної групи з електробезпеки.

Посадові особи та інші працівники, безпосередньо зайняті на роботах, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженому наказом МОЗ України та Держнаглядохоронпраці України від 23 вересня 1994 р. № 263/121 (*далі* — роботи підвищеної небезпеки), проходять спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці перед допуском до самостійної роботи з підвищеною небезпекою, а в процесі трудової діяльності з періодичністю один раз на 12 місяців. Це стосується електротехнічного, електротехнологічного персоналу, який безпосередньо виконує роботи в діючих електроустановках, та адміністративно-технічного персоналу, що організовує цю роботу — видає наряди (розпорядження), дає дозвіл на підготовку робочого місця та на допуск до виконання робіт в діючій електроустановці.

4. Навчання з питань охорони праці, пожежної безпеки та технічної експлуатації, а також спеціальне навчання

Таке навчання проводиться за зазначеними вище програмами у вигляді лекцій, семінарів та консультацій. Під час навчання використовуються навчальні посібники, нормативно-правові акти з охорони праці, наочні навчальні посібники, стенди, мультимедійні засоби.

Групи для навчання формуються за списками, які разом з програмами, навчальними планами, планами-графіками проведення щорічного навчання на виробництві та періодичного навчання в спеціалізованих навчальних закладах затверджуються керівником підприємства.

Програми та плани-графіки навчання й перевірки знань як первинного, так і періодичного, доводяться до відома персоналу, для цього достатньо їх розмістити на видному всім місці, наприклад у «Куточку охорони праці» або ж поінформувати персонал у письмовій формі під особистий підпис.

Перелік питань для перевірки знань з охорони праці працівників, з урахуванням специфіки виробництва, складається членами комісії та затверджується роботодавцем. Ці питання також розглядаються під час навчання, і в подальшому комісія формує з них білети для перевірки знань.

Перед перевіркою знань проводиться консультація.

5. Організація перевірки знань в комісіях по перевірці знань з питань охорони праці, пожежної безпеки та технології робіт

Перевірка знань буває черговою (періодичною) згідно із зазначеними вище термінами, первинною та позаплановою.

Первинна перевірка знань працівників повинна проводитись у строки, установлені індивідуальними програма ми і планами їх підготовки. Первинне навчання та перевірка знань усіх електротехнічних та електротехнологічних працівників проводиться до початку виконання роботи перед допуском до самостійного виконання робіт в електроустановках та інших робіт з переліку робіт з підвищеною небезпекою.

Важливо!
Чергова періодична перевірка знань проходить у строки, встановлені планами-графіками, про які вище вже згадувалось. Періодична перевірка знань з питань технічної експлуатації для електротехнічного та електротехнологічного персоналу проводиться, як і періодична перевірка знань з охорони праці:
• для працівників, які безпосередньо організовують та проводять роботи з оперативного обслуговування діючих електроустановок чи виконують у них налагоджувальні, електромонтажні, ремонтні, профілактичні випробування або експлуатують електроустановки у вибухонебезпечних, пожежонебезпечних зонах, — один раз на рік;
• для адміністративно-технічних працівників, які не належать до попередньої групи, а також для членів комісій з перевірки знань — один раз на три роки. Позачергове навчання і перевірка знань посадових осіб, а також фахівців з питань охорони праці проводяться при переведенні працівника на іншу роботу або призначенні його на іншу посаду, що потребує додаткових знань з питань охорони праці.

Посадові особи, у тому числі фахівці з питань охорони праці підприємств, де стався нещасний випадок (професійне отруєння) груповий або зі смертельним наслідком, повинні протягом місяця пройти позачергове навчання і перевірку знань з питань охорони праці в порядку, встановленому Типовим положенням про проведення навчання з питань охорони праці, якщо комісією з розслідування встановлено факт порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

Позачергове навчання з метою ознайомлення з новими нормативно-правовими актами з охорони праці може проводитися у формі семінарів.

Формою перевірки знань з питань охорони праці працівників є тестування, залік або іспит.

Тестування проводиться комісією за допомогою технічних засобів (автоекзаменатори, модульні тести тощо), залік або іспит — за екзаменацій- ними білетами у вигляді усного або письмового опитування.

Тестування, залік або іспит можуть проводитися у формі дистанційної перевірки знань.

Дистанційна перевірка знань здійснюється за умови:
• забезпечення візуальної аутентифікації того, хто проходить перевірку знань з питань охорони праці;
• особистої присутності членів комісії з перевірки знань з питань охорони праці.
Дистанційна перевірка знань реалізується шляхом передачі відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному режимі.

Важливо!
Електротехнічні та електротехнологічні працівники, незалежно від строку проведення попередньої перевірки знань з правил технічної експлуатації, **проходять позачергову перевірку знань** також у разі:
• внесення відповідних змін до цих Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів;
• порушення працівником вимог нормативно-правових актів з охорони праці;
• переведення працівника на іншу роботу або призначення на іншу посаду, що потребує додаткових знань;
• перерви в роботі на даній посаді понад шість місяців;
• незадовільної оцінки знань працівника — у строки, визначені комісією з перевірки знань, але не раніше ніж через один місяць після одержаної незадовільної оцінки;
• вимог центрального органу виконавчої влади з державного енергетичного нагляду та Держпраці.

За результатами перевірки знань з охорони праці, НПАОП 40.1-1.21-98 та інших нормативно-правових актів за необхідності, а також Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів працівник (електротехнічний, електротехнологічний чи адміністративно-технічний) допускається до стажування та дублювання за потреби, а потім наказом по підприємству такий працівник допускається до самостійної роботи в діючій електроустановці. Цим же наказом працівникові надаються права відповідальних осіб при виконанні робіт в діючих електроустановках згідно з НПАОП 40.1-1.21-98.

Результати перевірки знань з охорони праці, пожежної безпеки, спеціального навчання та навчання з технічної експлуатації для електротехнічного та електротехнологічного персоналу також уносяться в журнал реєстрації протоколів перевірки знань та підписуються всіма членами комісії з перевірки знань. Якщо

перевірка знань декількох працівників проводилась в один день і склад комісії з перевірки знань не змінювався, то члени комісії з перевірки знань можуть підписатися один раз після закінчення роботи зазначеної комісії. При цьому необхідно вказати словами загальну кількість осіб, у яких перевірено знання.

Термін зберігання протоколів перевірки знань з питань охорони праці — не менше 5 років.

Забороняється допуск до роботи працівників, які не пройшли навчання та перевірку знань у визначені строки.

Порядок присвоєння груп з електробезпеки

Порядок отримання групи з електробезпеки визначається п. 2.1.3 та Додатком 1 НПАОП 40.1-1.21-98.

Працівники, що обслуговують електроустановки, зобов'язані знати НПАОП 40.1-1.21-98 відповідно до обійманої посади чи роботи, яку вони виконують (тобто для них має проводитися спеціальне навчання щодо розробленої програми, яка враховує специфіку виконуваної ними роботи), і мати відповідну групу з електробезпеки згідно з такими вимогами:

Для одержання групи I, незалежно від посади і фаху, необхідно пройти інструктаж з електробезпеки під час роботи в даній електроустановці з оформленням в журналі реєстрації інструктажів з питань охорони праці (по суті, якщо програма вступного і первинного інструктажу містить розділ, що стосується електробезпеки, працівникові після проходження вказаних інструктажів автоматично присвоюється група I). Інструктаж з електробезпеки на I групу має проводити особа, відповідальна за електрогосподарство або, за її письмовим розпорядженням, — особа зі складу електротехнічних працівників з групою III. Мінімальний стаж роботи в електроустановках і видання посвідчень працівникам з групою I не вимагаються.

1. Особам, молодшим за 18 років, не дозволяється присвоювати групу вище II.
2. Для присвоєння чергової групи з електробезпеки необхідно мати мінімальний стаж роботи в електроустановках з попередньою групою, зазначений у Додатку 1 цих Правил.
3. Для одержання груп II-III працівники мають:
а) чітко усвідомлювати небезпеку, пов'язану з роботою в електроустановках;
б) знати і уміти застосувати на практиці ці та інші правила безпеки в обсязі, потрібному для роботи, яка виконується;
в) знати будову і улаштування електроустановок;
г) уміти практично надавати першу допомогу потерпілим в разі нещасних випадків, зокрема застосовувати способи штучного дихання і зовнішнього масажу серця.
4. Для одержання груп IV-V додатково необхідно знати компонування електроустановок і уміти організувати безпечне проведення робіт, уміти навчити працівників інших груп Правилам безпеки і надання першої допомоги потерпілим від електричного струму.
5. Для одержання групи V необхідно також розуміти, чим викликані вимоги пунктів Правил безпечної експлуатації електроустановок.

Працівнику, який пройшов перевірку знань Правил, видається посвідчення встановленої форми, яке він зобов'язаний мати при собі під час роботи.

Посвідчення про перевірку знань працівника є документом, який засвідчує право на самостійну роботу в електроустановках на зазначеній посаді за фахом. Воно видається працівникові комісією з перевірки знань підприємства, організації після перевірки знань і є дійсним тільки після внесення відповідних записів. За відсутності посвідчення або за наявності посвідчення з простроченими термінами перевірки знань працівник до роботи не допускається. Посвідчення про перевірку знань підлягає заміні у випадку зміни посади або за відсутності місця для записів.

Посвідчення про перевірку знань вилучається у працівника комісією з перевірки знань в разі незадовільних знань, керівником структурного підрозділу — в разі спливу терміну дії медичного огляду.

Отримання чергової групи з електробезпеки залежить від стажу роботи так, як це зазначено в *Таблиці 1*

Таблиця 1

Мінімальний стаж роботи в електроустановках, достатній для присвоєння чергової групи з електробезпеки

Категорія персоналу	Мінімальний стаж роботи в електроустановках з посередньою групою для одержання групи (місяців)[3]			
	II	III[1]	IV[1]	V[1]
1. Електротехнологічні працівники[2]	2	—	—	—
2. Електротехнічні працівники. Адміністративно-технічні, інспектувальні, чергові, ремонтні та оперативно-ремонтні працівники:				
2.1. З вищою технічною, спеціальною електротехнічною середньою освітою	Не нормується	1	3	6
2.2. Що закінчили спеціалізовані ПТУ	1	2	3	12
2.3. Без спеціальної освіти	2	2	12	24
3. Практиканти:				
3.1. Університетів, коледжів	1	3		
3.2. Профтехучилищ	1	6	—	—

Примітки:

[1] Для одержання III-V груп вимагається спеціальне навчання стосовно посади, яку обіймає працівник.
[2] Присвоєння III-V груп електротехнологам проводиться у виняткових випадках згідно з п. 2 цієї таблиці.
[3] Стаж роботи та група з електробезпеки в електроустановках до 1000 В не враховується під час визначення мінімального стажу в електроустановках понад 1000 В.